

Aids

Auto-immuunziekte die het weerstandsvermogen van het lichaam aantast; voluit het *Acquired Immune Deficiency Syndrome*. In de ontdekkingsperiode (vanaf 1981) trof aids in de westerse wereld vooral homoseksuele mannen. Het voor aids verantwoordelijke hiv-virus verspreidde zich later ook onder heteroseksuelen, vooral druggebruikers. Kerken reageerden wisselend. Omdat de ziekte vooral door wisselende homoseksuele contacten werd overgedragen en wegens het aanvankelijk dodelijke perspectief, werd de ziekte in sommige kerkelijke kringen gezien als een straf van *God. Door voorlichting en het beschikbaar komen van aids-remmers nam het aantal besmettingsgevallen in de geïndustrialiseerde wereld vanaf 1990 scherp af. Sinds die tijd is aids vooral een ziekte van de armen, die in ontwikkelingslanden miljoenen doden en tientallen miljoenen geïnfecteerden kent. Kerkelijke betrokkenheid richt zich vooral via diaconale projecten op het verlenen van zorg en het geven van voorlichting. De scherpste maatschappelijke kritiek geldt de weigering van de Rooms-Katholieke Kerk om in het kader van aids-preventie het gebruik van condoms toe te staan.

Theo Boer

Echtscheiding

Ontbinding van een kerkelijk of burgerlijk *huwelijk. In *bijbel en kerkgeschiedenis is de visie dominant geweest dat een eenmaal gesloten huwelijk een zaak voor het leven was. De Mozaïsche wet kent de mogelijkheid van echtscheiding: een man mag zijn vrouw wegzenden als 'hij iets onbehoorlijks aan haar gevonden heeft' (Deut. 24:1). Jezus stelt in Mattheüs 19:8 dat Mozes dit slechts toestond 'met het oog op de hardheid van uw hart'. Omdat 'iets onbehoorlijks' kennelijk nogal breed werd uitgelegd, versmalt Jezus die laatste term tot 'hoererij'. Echtscheiding mag dus alleen als de ander je seksueel ontrouw is geweest. In de paralleltekst in Marcus 10:2-12 ontbreekt die clausule echter en wordt echtscheiding *überhaupt* afgewezen. De genoemde teksten bieden overigens ruimte aan de uitleg dat echtscheiding niet of minder erg is wanneer men daarna niet met een andere partner huwt.

In christelijke kerken wordt vaak onderscheid gemaakt tussen een leerstellig of ethisch perspectief, waarmee echtscheiding wordt afgewezen, en de dikwijls flexibeler *pastorale praktijk. Ook werd de oplossing soms gezocht in een onderscheid tussen echtscheiding en een 'scheiding van tafel en bed'.

In de *Rooms-Katholieke Kerk is het huwelijk een *sacrament en is echtscheiding in beginsel onmogelijk. Uitzondering is wanneer een huwelijk geen rechtsgrond heeft, bijvoorbeeld omdat iemand bij de huwelijksvoltrekking niet bij zinnen was, minderjarig of al gehuwd, of wanneer er geen geslachtsgemeenschap heeft plaatsgevonden (het huwelijk 'niet is geconsumeerd'). Kerkelijk hertrouwen na een echtscheiding is niet mogelijk.

In de protestantse kerken is het beeld wisselend. De meeste kerkgenootschappen, ook in Nederland, staan echtscheiding en hertrouwen toe, maar beklemtonen dat zij een uitzondering zijn op een regel.

Beter dan te stellen dat echtscheiding problematisch is, lijkt het van belang dat de kerk zoekt naar de redenen waarom een huwelijk 'tot de dood ons scheidt' een groot goed heet te zijn. De huwelijkse band is er kennelijk één die niet bedoeld is om te gaan vervelen, die tegen een stootje kan, en die condities voor groei en voldoening wil scheppen. In de Verenigde Staten is het, gezien het hoge scheidingspercentage ook bij gelovigen, inmiddels gebruikelijk dat kerken *marriage courses* organiseren die mensen moeten helpen om crises in hun huwelijk – en daarmee een reden voor echtscheiding – voor te zijn.

Theo Boer

Homohuwelijk

Levensverbintenis tussen twee personen van hetzelfde geslacht, analoog aan het *huwelijk tussen man en vrouw. Het burgerlijke homohuwelijk is in Nederland sinds 2001 bij wet geregeld. Binnen de Nederlandse kerken komt het (kerkelijke) homohuwelijk alleen in de *Remonstrantse Broederschap voor. Omdat de visies over *homoseksualiteit binnen de *Protestantse Kerk in Nederland variëren, kent haar *kerkorde in beginsel weliswaar de mogelijkheid van de zegening van homoseksuele relaties maar is het aan de plaatselijke gemeenten om dit al dan niet toe te staan. Met de term 'zegening' in plaats van 'inzegening' wordt een onderscheid in relatie tot het huwelijk gemarkeerd. Inzegening wordt verstaan als een performatieve handeling: pas wanneer de zegen is uitgesproken, is de relatie (of het huwelijk) een 'feit'. Gebruik van de term 'zegening' is zwakker en wekt minder associaties met een door *God ingestelde *scheppingsordening.

C.F.G.E. Hallewas, *Zegen vieren: zegening van levensverbintenissen* (Zoetermeer 1996);

H.L. van der Laan, *Mag de kerk homoseksuele levensverbintenissen zegenen?* (Heerenveen 2003).

Theo Boer

Homoseksualiteit

Dominante en langdurige psychoseksuele voorkeur voor mensen van hetzelfde geslacht. Binnen de (Nederlandse) kerken wordt verschillend gedacht over vragen rondom de moraliteit van homoseksualiteit. Verschillen in visies hangen mede samen met vragen als: is homoseksualiteit genetisch bepaald of spelen er ook andere factoren een rol, zoals omgevingsfactoren, ontwikkelingsfactoren en eigen keuzen? Is er een 'homo-gen'? Is homoseksualiteit veranderbaar of is het een voor altijd vaststaande geaardheid? Hoe zinvol en rechtvaardig is het onderscheid tussen homoseksuele geaardheid en homoseksuele praktijk? Spreken teksten in de *bijbel die homoseksuele handelingen afkeuren (Gen. 19; Lev. 18:22; 20:13; Rom. 1:18-32; I Kor. 6:9-10; I Tim. 1:9-10) over hetzelfde als waarover we tegenwoordig spreken?

In de kerkgeschiedenis zijn homoseksuele handelingen en relaties algemeen afgekeurd als onnatuurlijk (in de rooms-katholieke traditie) en/of onbijbels (in de protestantse traditie). Homoseksueel gedrag werd in enkele perioden lokaal wel getolereerd. Terwijl de *Rooms-Katholieke Kerk vasthoudt aan die afwijzing, zijn protestantse kerkgenootschappen sinds 1960 verdeeld. De *Gereformeerde Kerken in Nederland kwamen in 1983 met het synoderapport *In liefde trouw* dat homoseksuele relaties accepteerde. Andere protestantse kerken volgden. De kerkorde van de *Protestantse Kerk in Nederland regelt de zegening van homoseksuele levensverbintenissen. Deze omslag verklaart zich enerzijds uit psychologische en psychiatrische inzichten die homoseksualiteit niet langer als een stoornis classificeren; anderzijds uit gewijzigde visies omtrent de normativiteit van schriftgegevens in relatie tot de toegenomen menselijke mondigheid. De omslag wordt mede gerechtvaardigd uit inzichten over het discriminatoire en soms wrede karakter van de behandeling van homo's en lesbiennes in kerkelijke gemeenschappen door de eeuwen. Hoewel sporen van dat laatste nog aanwezig zijn, zien we thans bij kerken vier posities inzake de homoseksuele praktijk. Ten eerste volledige afwijzing, al dan niet gepaard met sancties als het weren van het *avondmaal of het weren uit ambtelijke posities. Ten tweede tolerantie: homoseksualiteit is een uit *zonde en tragiek ontstane oriëntatie waar de kerk om pastorale en morele redenen niet omheen kan. Soms acht men in deze context de zegening van homoseksuelen of de zegening van homoseksuele relaties denkbaar. Ten derde acceptatie: homoseksuele relaties vallen onder de condities van liefde, trouw en openbaarheid die vanuit een traditionele bijbelse *ethiek ook voor het *huwelijk gelden (zie ook *homohuwelijk). Ten slotte neutraliteit: het onderhouden van homoseksuele relaties, in welke vorm ook, is iemands eigen keus waar de kerk niets mee heeft te maken. Uiteraard dient wel sprake te zijn van volwassenheid, vrijwilligheid en veilige seks.

Discussies over homoseksualiteit in kerken en kerkgenootschappen zijn ongewoon heftig. Dit is te verklaren uit een moeilijk oplosbare en blijvende spanningsverhouding tussen bijbelstheologische en pastorale en ethische overwegingen. Het 'Man en vrouw schiep Hij hen' (Gen. 1:27) zet in de bijbel de toon voor een normatieve bijbelse antropologie die het op elkaar aangewezen zijn (de bipolariteit of tweepoligheid) van man en vrouw centraal stelt. Die tweepoligheid komt ook in het *Nieuwe Testament onverkort naar voren. Volgens sommigen zijn het vooral deze teksten die het afwijzen van homoseksuele relaties gebieden of rechtvaardigen, meer nog dan teksten die homoseksuele handelingen apart en expliciet veroordelen. Aanvaarding van homoseksuele relaties tast volgens velen het *schriftgezag aan, waardoor de zeggingskracht van de bijbel ook in andere ethische kwesties ter discussie staat. Tegelijkertijd zijn er pastorale en ethische overwegingen die een algehele afwijzing van homoseksuele relaties problematisch maken: kan er een alternatief worden geboden? Betekent het afwijzen van homoseksuele relaties niet een afwijzing van mensen in hun diepste behoeften? Valt de aanvaarding van homoseksuele relaties uiteindelijk niet onder het bijbelse gebod tot *naastenliefde?

Gary David Comstock, *Gay Theology Without Apology* (Cleveland 1993);

Stanley J. Grenz, *Welcoming but not Affirming. An Evangelical Response to Homosexuality* (Louisville 1998);

Dan O. en and Robert A.J. Gagnon, *Homosexuality and the Bible. Two Views* (Minneapolis 2003).

Theo Boer

Huwelijk

Verbintenis die in de geschiedenis van het christendom gezien wordt als een der *scheppingsordeningen. Binnen het rooms-katholicisme is het een *sacrament. Dat het huwelijk, anders dan instellingen als economie, kerk en staat, niet pas ontstond na de *zondeval, duidt erop dat bij het huwelijk volgens de *bijbel sprake is van een antropologisch grondgegeven. 'En God schiep de mens naar zijn beeld... man en vrouw schiep hij hen' (Gen. 1:27); 'Daarom zal een man zijn vader en zijn moeder verlaten en zijn vrouw aanhangen, en de twee zullen tot één vlees zijn' (Gen. 2:24). Het huwelijk heeft in de geschiedenis en in diverse culturen vele variaties gezien. Het huwelijk heeft een zestal kenmerken.

Ten eerste monogamie. In het algemeen geldt de één op één relatie als grondvorm van het huwelijk, waarbij polygamie (en in sommige culturen polyandrie, het hebben van meer dan één echtgenoot) een uitzondering is. In culturen zonder sociale voorzieningen waarin vrouwen een ondergeschikte rol hadden, gaf het huwelijk vrouwen een duurzame bestaanszekerheid. In het *Oude Testament bestaat waarschijnlijk om die reden geen wetgeving die polygamie verbiedt. Verhalen over polygame huwelijken, zoals die over Abraham, Sara en Hagar en over Elkana, Hanna en Peninna, laten echter impliciet zien dat het polygame huwelijk vrijwel steeds tot persoonlijke tragedie leidde. In het *Nieuwe Testament komt polygamie slechts in de marge voor; *Paulus gebiedt dat kandidaten voor kerkelijke ambten 'man van één vrouw' dienen te zijn (I Tim. 3:2).

Een tweede kenmerk is vrijwilligheid en liefde. Deze voorwaarde is van relatief recente datum. Een huwelijk dat tevoren door de ouders wordt gearrangeerd, heeft in vele eeuwen en culturen gefunctioneerd als waarborg voor het voortbestaan van de familienaam, het beheer van de goederen en de zorg voor oudere generaties. Het huwelijk was (en is) voor velen iets 'waarin men zichzelf aantroft', net zoals het gezin waarin men geboren is. Hoewel wederzijdse aantrekkingskracht of liefde van het gearrangeerde huwelijk niet het begin vormen, sluit dit de liefde niet uit. Vergelijk Gen. 25:67: 'En zij werd hem tot vrouw, en hij kreeg haar lief'.

Een derde kenmerk is de mogelijkheid tot voortplanting. Als sociale institutie biedt het huwelijk stabiele condities voor het krijgen, onderhouden en opvoeden van kinderen. Deze procreatieve functie van het huwelijk heeft in de geschiedenis de monogamie en de wederzijdse liefde onder druk gezet. Kinderloosheid werd alom beschouwd als een manco bij de vrouw en als een voldoende reden voor de man om een (bij)vrouw te huwen, soms ook voor echtscheiding. In stambomen figureren maar zelden vrouwen; de kerkvader *Augustinus zag de enige functie van het huwelijk in de voortplanting en beschouwde de geslachtelijke liefde als iets van een lagere orde. Dit heeft in de rooms-katholieke moraaltraditie geleid tot een onderwaardering van het huwelijk ten gunste van het *celibaat. Met het opgeven van het celibaat zette *Luther in het protestantisme een herwaardering van het huwelijk in. In moderne tijden ligt de nadruk bij het huwelijk weer sterker op de voortplanting. Omdat sinds de beschikbaarheid van *voorbehoedmiddelen ook voor en zonder het huwelijk sprake kan zijn van duurzame liefde tussen man en vrouw, gaan velen pas tot een huwelijk over wanneer er kinderen in beeld komen.

Ten vierde geldt: levenslange trouw. De combinatie van vrijwilligheid en onverbreekelijkheid benadrukt het unieke van het huwelijk vergeleken met andere relaties. Dat *echtscheiding thans wettelijk relatief eenvoudig is, neemt niet weg dat het dominante beeld van het huwelijk nog steeds is dat een eenmaal gesloten huwelijk geldt totdat één der partners overlijdt.

Ten vijfde: publiciteit. Het publieke en juridische karakter van het huwelijk onderscheidt dit van andere samenlevingsvormen van liefde en trouw.

Ten slotte: voor zover bekend geldt in alle voor-westerse culturen het huwelijk uitsluitend man-vrouwrelaties. Dit kenmerk staat met pleidooien voor het *homohuwelijk in (protestants-) kerkelijke kring onder druk.

Lewis B. Smedes, *Ik man ik vrouw* (Kampen 1977);

H.W. de Knijff, *Venus aan de leiband. Europa's erotische cultuur en christelijke sexuele ethiek* (Kampen 1987).

Theo Boer

Naastenliefde

*Gebod in het christendom; na het grote gebod – *God liefhebben – het belangrijkste gebod. De christelijke naastenliefde heeft twee aspecten: de liefde tot alle mensen en de broederliefde tussen leden van de geloofsgemeenschap. In beide gevallen onderscheidt de naastenliefde zich van de liefde tussen man en vrouw en die voor familieleden en vrienden door haar nadruk op de onverdiendheid. Laatstgenoemde vormen van liefde worden door *Bonhoeffer ondergebracht bij de *Sympathiegemeinschaft*, een liefde die afhangt van in de ander aanwezige kwaliteiten. In de *Liebesgemeinschaft* daarentegen is liefde geen keuze op basis van eigenschappen, verdiensten of overwegingen van eigenbelang. Vergelijkbaar hiermee is het onderscheid tussen *agapè* (gevende liefde) en *eros* (liefde om de eigen behoefte). In de *bijbel noemt Jezus in Johannes 13:35 de gevende liefde hét kenmerk waardoor men mensen als zijn volgelingen herkent. Essentieel bij de mogelijkheid van naastenliefde is het onderscheid tussen de (door God geschapen) mens en zijn (soms afkeurenswaardige) handelingen of leefwijze. Veel maatschappelijke instellingen en zorginstellingen zijn begonnen als ‘werken van liefde’ of ‘instellingen van barmhartigheid’.

Anders Nygren, *Eros und Agape* (Gütersloh 1937);
Paul Ramsey, *Basic Christian Ethics* (London 1953).

Theo Boer

Sodomie

Afkeurende verwijzing naar homoseksueel gedrag. De term is gebaseerd op het bijbelverhaal in Genesis 19 waarin God de steden Sodom en Gomorra vanwege hun verdorvenheid verwoest. Hoewel promiscue homoseksuele contacten daarvan slechts een onderdeel vormden, is men de term vrijwel uitsluitend op homoseksueel gedrag gaan toepassen. Toen aan het einde van de negentiende eeuw de term *homoseksualiteit via medische tijdschriften zijn intrede deed in de Nederlandse taal en naarmate homoseksualiteit steeds minder als een afwijking of als zonde werd beschouwd, raakte de term sodomie langzaam in onbruik.

Theo Boer

Tien geboden

Verzameling van korte richtlijnen voor het menselijk handelen, volgens de overlevering door *God aan *Mozes geopenbaard. Synoniem: *decaloog*. We kennen de tien geboden in twee versies (Ex. 20:1-17 en Deut. 5:6-21) die onderling weinig verschillen. Kenmerkend is dat zij primair in negatieve bewoordingen – als verboden – gesteld zijn. Volgens *Calvijn gaf elk *gebod, een boven de primaire, letterlijke betekenis uitgaande strekking voor nieuwe, actuele situaties. Hij noemt drie principes om ze uit te leggen. Ten eerste moeten geboden in de context van de hele *bijbel worden uitgelegd. Dat voorkomt interpretaties die vreemd zijn aan het totaalbeeld. Ten tweede betekent een gebod dat iets verbiedt (bijvoorbeeld moord) het omgekeerde gebiedt (bijvoorbeeld dat wij het leven van de naaste in alles dienen te bevorderen). En ten slotte reguleren de geboden niet alleen het uiterlijke gedrag, maar beogen ze bij de gelovige vooral de innerlijke, dat wil zeggen volledige *heiligmaking. De tien geboden worden doorgaans verdeeld in twee tafels. De eerste vier hebben betrekking op de mens-Godrelatie (geen andere goden dienen, geen beelden maken, Gods naam niet ijdel gebruiken en de *sabbat heiligen). De laatste zes (de ouders eren, niet doden, niet echtbreken, niet stelen, geen valse getuigenis geven en niet begeren) regelen het menselijk verkeer onderling. Omdat de rooms-katholieke en lutherse tradities het ‘beeldverbod’ niet erkennen, laten zij het tweede gebod doorgaans weg en delen het laatste gebod in twee delen. Hoewel afzonderlijke geboden terugkomen in de ethische regels van omliggende volken, is de decaloog als verzameling uniek. Uniek is ook de verbinding tussen de *ethiek en het goddelijk handelen. De preambule van de geboden – ‘Ik ben de Here uw God die u uit de slavernij bevrijd heeft’ – zet de geboden tegen de achtergrond van Gods bevrijdend handelen aan mensen. Dat betekent dat de geboden met nadruk niet als een nieuwe slavernij zijn te verstaan. Zij bedoelen mensen regels te geven waarmee ze met hun vrijheid kunnen omgaan. De tien geboden gelden door hun brede, algemene strekking wel als een voorloper en grondlegger van verklaringen van *mensenrechten.

Johannes Calvijn, *Institutie II* (Delft 1931);

Walter J. Harrelson, *The Ten Commandments and Human Rights* (Philadelphia 1980);

J. Douma, *De tien geboden* (Kampen 1985).

Theo Boer